

ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ОФІЦЕРА ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЯ ДО ДІЯЛЬНОСТІ В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF THE ORGANIZATION OF PSYCHOLOGICAL PREPARATION OF THE FUTURE OFFICER OF THE TECHNICAL PROFILE FOR ACTIVITY UNDER SPECIFIC CONDITIONS

У статті проведено аналіз наявних підходів до розроблення системи психологічної підготовки фахівців, які здійснюють діяльність в особливих умовах, розкрито основні її положення та принципи. Визначено основні цілі, завдання, функції, принципи, особливості психологічної підготовки майбутніх офіцерів технічного профіля. Розглянуто чинники успішності їх професійної діяльності, якими є ресурсні можливості людини, які включають мотиваційні, емоційно-вольові якості майбутніх офіцерів, використання саморегуляції станів під час виконання професійних функцій в особливих умовах.

Визначено, що психологічна підготовка курсантів технічного профіля має базуватись на уявленні про особливості майбутньої професійної діяльності, що дає змогу визначити нормативні техніко-технологічні фактори функціонування та взаємодії фахівця, повинні розглядатися типові ситуації професійної діяльності, нормативні моделі поведінки й способи вирішення професійних завдань, основні етапи, закономірності та технології розвитку професіоналізму офіцера. Значну увагу необхідно приділяти формуванню стійкої системи позитивних професійних мотивів курсантів, яка повинна включати пріоритетні мотиви навчальної та професійної діяльності, мотивацію до технічної та інженерної діяльності, професійну технічну спрямованість, взаємозв'язок мотивації досягнення та вольових якостей особистості тощо.

Важливим елементом психологічної підготовки майбутніх офіцерів технічного профіля є формування професійного мислення, котре включає технічне, технологічне, організаційне мислення, є елементом змісту навчання, важливою детермінантою розвитку суб'єктивного досвіду, дає змогу майбутньому офіцерові забезпечити комплексний вплив на вирішення поставлених завдань, його розвиток сприятиме виробленню адекватних відповідним ситуаціям дій, алгоритмів діяльності, поведінки. Формування професійних пізнавальних мотивів, навчання раціональним прийомам розумової діяльності дає змогу створити сприятливі умови для розвитку технічного мислення.

Запропоновано підхід до психологічної підготовки майбутніх офіцерів технічного профіля, що включає психологічне обґрунтування моделі фахівця технічного профіля, формування мотивів навчальної та професійної діяльності, мотивації до технічної та інженерної діяльності, професійного мислення. **Ключові слова:** психологічна підготовка, професійна мотивація, технічне мислення, розумова діяльність, професійна діяль-

ність, особливі умови діяльності, професійні функції.

The article analyzes the existing approaches to the development of a system of psychological training for specialists working in special conditions, reveals its main provisions and principles. The main goals, tasks, functions, principles, features of the psychological training of future technical officers have been determined. The factors of the success of their professional activities are considered, which are the resource capabilities of a person, including the motivational, emotional and volitional qualities of future officers, the use of self-regulation of states when performing professional functions in special conditions.

It is determined that the psychological training of cadets of a technical profile should be based on knowledge of the characteristics of professional activity, which allow one to determine the normative technical and technological factors of the functioning and interaction of a specialist, while typical situations of professional activity, normative models of behavior and ways of solving professional problems, the main stages, should be considered, patterns and technologies for the development of officer's professionalism. Considerable attention should be paid to the formation of a stable system of positive professional motives cadets, which should include priority motives for educational and professional activities, motivation for technical and engineering activities, professional technical orientation, the relationship between achievement motivation and volitional qualities.

An important element of the psychological training of future officers of a technical profile is the formation of professional thinking, which includes technical, technological, organizational, is an element of the content of training, a determinant of the development of subject experience, allows the cadet to provide a comprehensive impact on the solution of the assigned tasks, their development, to promote the development of actions adequate to the corresponding situations, algorithms of activity, behavior. The formation of professional cognitive motives, teaching rational methods of mental activity allows you to create favorable conditions for the development of technical thinking.

The approach to psychological training of future officers of a technical profile which includes psychological substantiation of model of the specialist of a technical profile, formation of motives of educational and professional activity, motivation to technical and engineering activity, professional thinking.

Key words: psychological training, professional motivation, technical thinking, mental activity, professional activity, special conditions of activity, professional functions.

УДК 159.98:167

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.18.1.15>

Коваль С.М.

к.психол.н., старший викладач кафедри соціології і психології
Харківський національний університет внутрішніх справ

Кучеренко С.М.

к.психол.н., доцент,
доцент кафедри психології діяльності в особливих умовах
Національний університет цивільного захисту України

Назаров О.О.

к.психол.н., професор,
перший проректор з навчальної та методичної роботи
Національний університет цивільного захисту України

Постановка проблеми. Сучасні умови діяльності, знаряддя й засоби праці, зміни в суспільстві вимагають підготовки такого офіцера технічного профіля, який може включатися в професійну діяльність без додаткової професійної підготовки, зі скороченим періодом адаптації, здатного якісно й продуктивно виконувати професійні функції протягом тривалого часу. В процесі освоєння професії, особливо виконанні професійної діяльності, відбуваються структурні зміни і в особистості офіцера, і в структурі самої діяльності, що приводить до зміни характеру та змісту професії. Різноманітні підходи до психологічної підготовки майбутніх офіцерів технічного профіля обумовлені складністю психологічної структури діяльності, різноманітними теоретичними підходами дослідників, а також тим, що вирішення проблеми ефективності оцінювання професійного навчання у закладах вищої освіти нині не має задовільних результатів, тому залишається дуже неоднозначним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження проблеми психологічної підготовки фахівців до професійної діяльності в особливих умовах здійснили С.П. Бочарова, О.В. Землянська, М.С. Корольчук, В.І.Осьодло, Л.А.Перелигіна, І.І.Приходько, В.П. Садковий, А.В. Тимченко, В.В. Ягупов та інші науковці. В їхніх роботах звертається особлива увага на те, що врахування психологічних особливостей особистості майбутнього офіцера та службової діяльності, яку він виконує, є обов'язковою умовою становлення спеціаліста та його подальшого професійного вдосконалення під час виконання службових функцій в реальних умовах діяльності.

Постановка завдання. Нині визначення рівня підготовки майбутніх офіцерів технічного профіля до професійної діяльності розглядається з позиції володіння певними вміннями й навичками під час здійснення конкретної діяльності, з конкретними знаряддями праці. Однак виникає питання про їх підготовку до умов реальної діяльності особливо в екстремальних умовах, що вимагає від офіцера сукупності знань, умінь і навичок, які дають змогу ефективно виконувати як техніко-технологічні, так і організаторсько-управлінські функції. Одним зі шляхів рішень поставленого завдання є врахування в організації освітнього процесу особливостей психологічної підготовки, що вимагає залучення інтегрованих знань загальної і соціальної психології, психології праці, організаційної психології тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз сучасних психологічних досліджень (О.М. Іванова, В.В. Говоруха, В.І. Розов, І.І. Приходько, В.В. Ягупов) дає змогу виділити такі основні функції психологічної підготовки майбутніх офіцерів технічного профіля, як

гностична функція, що спрямована на інформаційне забезпечення діяльності; методична функція, що забезпечує якісне виконання завдань, які стоять перед майбутніми офіцерами технічного профіля; навчально-розвиваюча функція, що пов'язана з підготовкою майбутніх офіцерів технічного профіля до професійної діяльності; корекційно-профілактична функція, що забезпечує високу ефективність діяльності курсантів технічного профіля шляхом нівелювання психологічних проблем, що виникають в ході її реалізації; дослідницько-прогностична функція, що виконує завдання концептуального забезпечення діяльності офіцерів технічного профіля; організаційно-управлінська функція, що має допоміжний характер щодо основної діяльності офіцерів технічного профіля.

Проведені численні дослідження показали, що психологічна підготовка до діяльності в особливих та екстремальних умовах визначається сукупністю інтелектуальних, емоційних, мотиваційних і вольових сторін психіки людини у їх співвідношенні із зовнішніми умовами та вирішуваними завданнями. Особливості психологічної підготовки курсантів технічного профіля базуються на уявленнях про властивості, якості, риси їх особистості, сукупності індивідуальних особливостей, що зумовлює їх стиль діяльності. Для організації ефективної підготовки майбутнього офіцера технічного профіля необхідно провести психологічний аналіз його професійної діяльності, її структури і функцій, у співвідношенні з мотиваційною, когнітивною, емоційно-вольовою сферами особистості. При цьому особлива увага звертається на те, що структуру необхідно розглядати у зіставленні з тим, яку діяльність буде здійснювати майбутній офіцер.

Необхідно відзначити, що наявні підходи до організації професійної освіти у вищій школі створені таким чином, що їх основним напрямом є показник успішності, на що спрямована вся система підготовки фахівців: від професійного відбору до випуску з навчального закладу. Однак при цьому не звертається належної уваги на формування у випускників необхідного рівня розвитку професійно значущих якостей особистості, спеціальних здібностей та інших психологічних особливостей, що дало б їм змогу ефективно виконувати завдання в реальних умовах професійної діяльності зі скороченим періодом адаптації. Цього можна досягти тільки тоді, коли буде приділятися достатня увага розвитку особистісного творчого потенціалу майбутнього офіцера.

Проведений аналіз багатьох досліджень, присвячених організації підготовки у закладах вищої освіти, показує, що високі показники успішності не завжди корелюють із якістю виконання професійних функцій в умовах

реальної діяльності. Переважно це пов'язано з тим, що не збігаються критерії оцінки: з одного боку, є високі оцінки за теоретичну підготовку, з іншого боку, є недостатній рівень виконання реальних професійних завдань. На цей аспект професійної підготовки фахівців зверталась увага в роботах В.П. Беспалько, І.Я. Лернера, С.Д. Максименко, В.І. Осьодло, В.В. Ягупова.

Основою нашого дослідження є те, що індивідуальність розглядається як цілісна система з позиції системно-діяльнісного підходу (Б.Г. Ананьєв, Л.С. Виготський, Л.А. Кандибовіч, Е.А. Климов, А.Н. Леонтьєв, Б.Ф. Ломов, С.Д. Максименко). Діяльнісний підхід до вивчення індивідуальності визначає, що професійна діяльність особистості включає наявність професійної мотивації, виявлення динаміки діяльності, виділення всіх компонентів її психологічної структури, застосування найбільш ефективних засобів контролю тощо. Отже, професійна підготовка має бути спрямована на формування й підтримку необхідного рівня професійно важливих якостей особистості, забезпечення ефективного психологічного супроводу в процесі навчання й безпосередньо під час виконання професійної діяльності. Врахування особливостей підготовки майбутніх офіцерів технічного профіля в організації освітнього процесу здійснюється на основі аналізу їх реальної професійної діяльності. Він полягає в отриманні необхідної інформації, її обробленні та створенні професіограми для подальшого застосування в прогнозуванні професійної придатності особистості, визначенні критеріїв ефективності професійної підготовки й надалі діяльності, необхідного рівня розвитку професійно важливих якостей фахівця, спеціальних здібностей тощо. Розроблення професіограми діяльності офіцера технічного профіля дає змогу реалізувати на практиці діяльнісний підхід, що дає можливість обґрунтовано визначити напрями психологічної підготовки курсантів.

Проведений аналіз значної кількості робіт багатьох дослідників показав, що принципи побудови технології професійного навчання мають недостатню розробленість, водночас у працях М.А. Дмитрієвої, Л.Н. Корнеєва, М.С. Корольчука, Г.С. Нікіфорова, Ф. Янушкевича визначено найбільш значущі, що дає нам змогу виділити основні для організації найбільш ефективної психологічної підготовки майбутніх офіцерів технічного профіля.

Принцип діяльнісного розуміння професії реалізується під час розроблення навчального плану, програм, змісту навчання, визначає, що зміст професійної діяльності стає метою та основним критерієм технології професійної підготовки. Принцип обґрунтованої побудови технологій професійної підготовки

передбачає, що прийняті в процесі навчання рішення повинні базуватись на об'єктивних наукових фактах, а не на суб'єктивних думках про цінності того чи іншого рішення. Принцип відповідності технологій професійної підготовки сучасним світовим тенденціям розвитку професійної освіти включає фундаменталізацію та гуманітаризацію професійної освіти. Принцип безперервного оновлення змісту професійної підготовки наявний також. Принцип оптимізації процесу професійної підготовки визначає, що цілі навчання мають бути досягнутими за мінімальних витрат сил із максимальною ефективністю. Принцип якісної оцінки результатів навчальної роботи визначається сучасною методологією оцінки результатів професійного навчання. Принцип відтворення процесу навчання і його результатів полягає у прагненні до досягнення однакових результатів під час використання різних технік навчання. Принцип синтезу результатів, отриманих у суміжних з дидактикою галузях знань, визначає, що в організації професійної підготовки фахівців у закладах вищої освіти необхідно інтегрувати знання різних дисциплін, які залучаються для вирішення завдань професійної освіти.

Спираючись на вищезазначене, можемо стверджувати, що психологічна підготовка курсантів технічного профіля має базуватись на уявленні про особливості майбутньої професійної діяльності, що дає змогу визначити нормативні техніко-технологічні фактори функціонування й взаємодії фахівця. Причому це мають бути типові ситуації професійної діяльності, нормативні моделі поведінки й способи вирішення професійних завдань, основні етапи, закономірності і технології розвитку професіоналізму офіцера.

Однією з найважливіших складових частин психологічної підготовки є мотивація навчання, котра має досить багато напрямів, тому у курсантів технічного профіля необхідно сформувати стійку систему позитивних професійних мотивів, яка повинна включати пріоритетні мотиви навчальної та професійної діяльності, мотивацію до технічної та інженерної діяльності, професійну технічну спрямованість, взаємозв'язок мотивації досягнення й вольових якостей особистості тощо. Цього можна досягнути за рахунок прикладів практичного застосування навчального матеріалу, зменшення дистанції між теоретичною й практичною сторонами навчального процесу, забезпечення включення в процес підготовки всіх елементів психічної діяльності курсантів, оптимального формування розумових дій, індивідуального підходу.

Також важливим елементом психологічної підготовки майбутніх офіцерів технічного профіля є професійне мислення, що включає тех-

нічне, технологічне, організаційне мислення, є елементом змісту навчання, важливою детермінантою розвитку суб'єктного досвіду, дає змогу майбутньому офіцерові забезпечити комплексний вплив на вирішення поставлених завдань, їх розвиток, сприятиме виробленню адекватних відповідним ситуаціям дій, алгоритмів діяльності, поведінки. Необхідні якості технічного мислення формуються безпосередньо під час вирішення технічних завдань, у процесі навчання. При цьому необхідно враховувати те, що формування професійного мислення має супроводжуватися послідовною зміною змісту навчання від засвоєння структури дисциплін, котрі вивчаються, до змісту майбутньої професійної діяльності фахівця, забезпечення вміння актуалізувати минулий досвід і не тільки мати відповідні знання, але й застосовувати їх щодо нових умов, вимог реальної діяльності. Формування професійних пізнавальних мотивів, навчання раціональним прийомам розумової діяльності дають змогу створити сприятливі умови для розвитку технічного мислення.

Отже, зміст психологічної підготовки курсанта технічного профіля має відтворювати модель майбутньої діяльності, включаючи узагальнені способи подолання труднощів, і на її базі забезпечити входження у світ професії. При цьому основним результатом процесу навчання є не тільки знання та вміння, але й професійна мотивація, способи мислення й діяльності, ціннісно-сміслові орієнтації, які утворюють суб'єктний базис професійної компетентності та особистісного зростання офіцера.

Висновки з проведеного дослідження.

Психологічна підготовка майбутніх офіцерів технічного профіля, які виконують свої професійні обов'язки в особливих умовах, під впливом значного числа стрес-факторів стає особливо актуальною, вимагає постійного розширення сфери знань в галузях психології праці, психології управління, екстремальної психології, організаційної психології тощо. Проведені дослідження показали, що нині професійна підготовка переважно спрямована на формування виконавчих умінь та навичок. Формуванню загальних інтелектуальних умінь, професійної мотивації, технічного мислення, емоційно-вольових якостей особистості, тобто таких елементів готовності, які необхідні для успішного здійснення професійних функцій майбутніми офіцерами, приділяється мало уваги.

Виходячи з вищевикладеного, ми можемо зробити такі висновки.

1) Системний аналіз розглянутої проблеми вимагає вивчення психологічних особливостей діяльності з огляду на те, що праця майбутніх офіцерів технічного профіля відбувається як у повсякденних, так і в особливих та екстремальних умовах діяльності, з мож-

ливими швидкими переходами від одного до іншого. Аналіз професійної діяльності дає змогу визначити критерії, що впливають на її успішність, за його результатами можуть бути визначені шляхи вдосконалення професійного навчання, розроблені контрольні завдання для визначення рівня професійної підготовки.

2) Якщо ще недавно вважалося, що загальноприйняті оцінки знань курсантів – це досить надійний критерій їх готовності до діяльності, то сьогодні потрібні нові, до того ж об'єктивні та однозначні, критерії оцінки якості службової підготовки. Відповідно, потрібні якісно відмінні та більш ефективні методи професійного навчання. Так, для того, щоби забезпечити кожному курсанту повне та швидке оволодіння професійною навчальною інформацією, необхідне її докорінне перетворення на основі оптимальних дидактичних принципів. Це означає потребу в чіткій системі оптимізації професійного навчання на основі взаємопов'язаних та узгоджених ефективних дидактичних систем, принципів, методів, засобів навчання й контролю, застосування ефективної системи психологічної підготовки майбутніх офіцерів технічного профіля.

3) Вища школа має організувати процес оволодіння курсантами відповідними знаннями, вміннями, діями, способами діяльності, які сприяли б зростанню рівня розуміння професійних проблем, розвитку професійного мислення, показниками ефективності якого є правильність, швидкість, здатність швидко виявляти хибність рішення та знаходити правильне. Майбутній офіцер технічного профіля має вміти будувати образ ситуації професійної діяльності, оцінити її, сформуванню цілеспрямовану програму дій в ній і, нарешті, діяти. Проблема полягає в тому, що в навчальних закладах поки краще вміють організувати процес навчання умінням і знанням, але гірше – їх безпосереднього застосування. Є підстави вважати, що звідси беруть початок труднощі, які відчуває випускник в реалізації умінь та знань на практиці.

4) Одним з істотних питань рішення, яке безпосередньо пов'язане з визначенням шляхів впливу на ефективність підготовки фахівця, є питання врахування в організації навчально-виховного процесу особливостей психологічної підготовки майбутніх офіцерів технічного профіля, а також критеріїв, показників та ознак, з огляду на які можна реально оцінювати успішність підготовленості курсантів до професійної діяльності. Ці критерії мають складати необхідні й достатні ознаки для різнобічного визначення успішності як до індивідуальної діяльності фахівця, так і під час його включення в колективну взаємодію. На наш погляд, істотне значення має не тільки аналіз умов підготовки, використання заздале-

гідь продуманої схеми диференціації критеріїв і показників, але й вибір самих критеріїв. В них повинні враховуватися цінності й норми, характерні для діяльності фахівця.

5) Психологічна підготовка майбутніх офіцерів технічного профіля є цілеспрямованим використанням психологічних знань та засобів психологічного впливу в організаційному й навчально-методичному напрямках професійного навчання курсантів, включає психологічне обґрунтування моделі фахівця технічного профіля, формування мотивів навчальної та професійної діяльності, мотивації до технічної та інженерної діяльності, професійного мислення, котре включає технічне, технологічне, організаційне мислення, мислення професійно важливих якостей курсантів, оптимального стилю навчання, вмінь та навичок самостійної роботи тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зливкова В.Л., Кузікова С.Б. Психологічні технології ефективного функціонування та розвитку особистості : монографія / за ред. С.Д. Максименка. Суми : СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2019. 540 с.
2. Кучеренко, Н.С. Психологічна структура професійної діяльності офіцера внутрішніх військ технічного профілю. *Вісник Національного університету оборони України*. 2013. Вип. 1 (32). С. 214–221.
3. Кучеренко С.М., Кучеренко Н.С. Організаційні аспекти психологічного забезпечення успішності службово-бойової діяльності майбутніх офіцерів технічного профілю. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2018. Вип. 1. Т. 2. С. 159–165.
4. Осьодло В.І. Психологія професійного становлення офіцера. Київ, 2012. 463 с.
5. Приходько І.І. Засади психологічної безпеки персоналу екстремальних видів діяльності. Харків, 2013. 745 с.